
MODERNLEŞME DÖNEMİ OSMÂNİSİNDE YAŞANAN BAYINDIRLIK FAALİYETLERİ: ÇANKIRI HAPİSHÂNESİ ÖRNEĞİ¹

Sıraç AKTÜRK²

Öz

Bu çalışmada, 19. yüzyılın ikinci yarısında modernleşmenin bir gereği olarak bayındırlık alanında yapılan hizmetlerden birisi olan Çankırı Hapishânesi ele alınıp değerlendirilmiştir. Söz konusu hapishânenin inşâ ve tamirat süreci, yoklama cetvelleri esas alınmak suretiyle 18 yaşından küçük mahkûm sayısı ile mahkûm ve tutukluların suç türleri ve cinsiyet oranlarına göre dağılımı hakkında malûmat verilmiştir. Yine Çankırı Hapishânesinde yaşanan firar olaylarının nedenleri ile bu olayların önlenmesi amacıyla alınan tedbirlerin neler olduğuna değinilmiştir. Son olarak, Çankırı’da 1915 yılında açılan kadın hapishânesine dair malûmat verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çankırı, Hapishâne, Mahkûm İstatistikleri, Firar Olayları, Kadın Hapishânesi.

¹ Bu çalışma, “Tanzimat’tan Birinci Dünya Harbine Çankırı Sancağı (1839-1914)” adlı doktora çalışması esas alınarak hazırlanmıştır.

² Dr., siracakturk@outlook.com

Makale gönderilme tarihi:29 Ekim 2020, Makale kabul tarihi:17 Kasım 2020

Makale türü: Araştırma Makalesi

PUBLIC WORKS ACTIVITIES IN THE OTTOMAN MODERNIZATION PERIOD: THE EXAMPLE OF ÇANKIRI PRISON

Sıraç AKTÜRK

Abstract

In this study, Çankırı Prison, which is one of the services provided in the field of public works as a requirement of modernization in the second half of the 19th century, has been evaluated and evaluated. Information was given on the construction and repair process of the prison in question, the number of inmates under the age of 18 on the basis of the roll call scales, and the distribution of prisoners and detainees according to their crime types and gender ratios. The reasons for the escaping incidents in Çankırı Prison and the measures taken to prevent these incidents were also mentioned. Finally, information was given about the women's prison in Çankırı, which was opened in 1915.

Keywords: Çankırı, Prison, Prisoner Statistics, Escape Incidents, Women's Prison.

Giriş

Osmanlı klasik döneminde, şer'i hukukta hapis cezasının bulunmaması nedeniyle modern anlamda hapishâneler bulunmayıp suçlu, cezasının belirlendiği zamana kadar “mahbes” adı verilen belediye binası bodrum katı, tersane, burç, kale ve zindan türü mekânlarda tutulmaktaydı (Çiçen, 2010: 17). Ancak Tanzimat döneminin 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunlarının da etkisiyle hapis cezasının etkin bir cezalandırma yöntemi olarak tatbik edilmesine yoluna gidilmiştir (Bardakoğlu, 1997: 63). 1840 yılında hazırlanan ceza kanunu, bir hatime, 13 fasıl ve 41 maddeden oluşmakta olup 11 yıl yürürlükte kalmıştır. 1851 yılında hazırlanan ceza kanunu üç fasıl ve 43 maddeden oluşmaktadır (Bozkurt, 1996: 99). 1858 tarihinde, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununun neredeyse aynısının tercümesinden ibaret olan yeni bir ceza kanunu hazırlanmıştır (Mumcu-Üçok, 1987: 323). Bu kanûnnâme iki bâb³ halinde 264 maddeden ibaret olup 1911 ve 1914 yıllarında önemli değişikliklere uğramış olmakla birlikte, 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Aydın, 1993: 482). 1858 yılında hazırlanan ceza kanunuyla birlikte, ilk kez İngiliz Binbaşı Gordon'un raporu üzerine “mahbes” adı verilen mekânlar hapishâne adıyla anılmaya başlanmıştır (Yıldız, 2012: 198). Ancak Gordon'un raporundan önce de hem “mahbes” adı verilen mekânlar hapishâne adıyla anılmaktaydı, hem de ilk hapishâne binalarının yapımına 1840'lı yıllarda başlanmıştır. Bununla birlikte, meclisin tasarladığı şekilde ilk örnek hapishâne 1870 yılında Sultan Ahmet'de açılabilmiştir. 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşmasına kadar geçen dönemde, ülkenin hemen her yerinde birçok hapishâne inşa edilmiştir. Ancak sınırlı bütçe olanaklarıyla yapılan bu kurumlar, genellikle iki katlı ve kargir binalardan oluşmaktaydı. Bu binaların düzenli bir ısıtma sistemi olmadığı gibi, sistematik işleyen iâşe uygulaması da yoktu. Koşullara çok sayıda mahkûmun konulması ve temizliğe dikkat edilmemesi nedeniyle de salgın hastalıklar baş göstermekteydi. Ayrıca yeni ceza kanununun “her suçta hapis cezası vermesi” hapishânelerin kapasitelerinin yetersiz kalmasına yol açmıştır. Diyarbakir, Kırklareli, Sivas, Amasya, Harput ve Doğu Anadolu'nun diğer vilâyetlerinde artan suç oranı ve dolayısıyla artan mahkum sayısı, bu vilâyetlerde hapishânelerin inşa edilmesini zorunlu kılmıştır (Şen, 2007: 36-39).

³ Bozkurt, üç bâb olduğunu ifade etmektedir, (Bozkurt, 1996: 100).

Hapishânelerin modernleşmesi konusunda Tanzimat döneminde olduğu gibi, Sultan II. Abdülhamit döneminde de muhtelif girişimlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda, 1880 yılında hazırlanan “Tevkifhâne ve Hapishânelerin İdârelerine Dair Nizâmnâme”ye göre, her kazâ, livâ ve vilâyet merkezinde birer tevkifhâne ve hapishâne bulunacaktı. Yine adı geçen nizâmnâmeye göre, tevkifhâneler sorgulanmakta ve yargılanmakta olan sanıklara, hapishâneler ise mahkûm olanlara ayrılmıştır. Aynı tarihte hazırlanan bir başka hukuki düzenleme olan, “Hapishâne Gardiyanları Hakkında Talimatnâme” ile de mahkûmların daha iyi şartlarda yaşamaları ve her türlü suistimalden korunmaları için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmiştir (Gönüllü, 2011: 351-352).

II. Meşrutiyet döneminde hapishâne reformu gündemde kalmış, ancak yetersiz bütçe tahsisinden dolayı, ardı ardına yaşanan sorunlara çözüm bulunamamıştır (Tekin, 2008: 190). Bununla birlikte, bu dönemde hapishâne çalışanları ve idaresi ile modern binaların yapımı konusunda çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Örneğin, 4 Ocak 1912 tarihli bir genelge ile hapishâne müdürlerinin sınavla ceza kanunlarını az çok bilen kişiler arasından ve gardiyanların da okuma yazma bilenler arasından seçilmesine dikkat edilmesi istenmiştir. 1913 yılından itibaren yeni hapishâne ve tutukevi binalarının yapımı kararlaştırılmış olmakla birlikte, bu konuda bütçe tahsisi 1916-1917 yıllarında gerçekleşebilmiştir. 1917 yılında faaliyete geçirilen hapishâneleri iyileştirme projesiyle hapishâne binalarının aynı tarzda ve ihtiyaca uygun olarak yapılacağı kararlaştırılmıştır (Sofuoğlu, 2005: 165).

1. Çankırı Hapishânesi

1.1. Hapishânenin İnşâsı ve Tamiri

Çankırı Hapishânesinin ne zaman inşâ edildiği bilinmemekle birlikte, en erken 1865 tarihli bir irâde-i seniyye’de adı geçen hapishâneye rastlanmaktadır. Bu irâdeye göre, Çankırı Hapishânesi, mahkûmların içinde barınamayacağı derecede eski olup 23.500 kuruş masrafla yeni bir hapishâne binası inşası için izin istendiğinden, 3 Temmuz 1865 tarihinde çıkan irâde ile buna izin verilmiştir (BOA, İ. MVL. 534-23969; MVL. 706-54). Ancak bu dönemde Çankırı’da yeni bir hapishâne binasının inşâ edildiği bilinmemekle birlikte, 1881 yılında yapılan keşif sonucuna göre, Çankırı Hapishânesinin 12.750 kuruşa tamir edilmesine dair 14 Nisan 1881 (14 Ca 1298) tarihinde çıkan irâde-i seniyye ile izin verilip tamirat masrafının Kastamonu Vilâyetinin 1881 yılı tamirat tertibinden ödenmesi bildirilmektedir (BOA, İ. DH. 826-66585). Bahsedilen bu iki malûmattan başka 1890’lı yılların başına

kadar adı geçen hapishânenin inşaat ve tamirat sürecine dair bir kayıt tespit edilememiştir.

1892 yılında 180 kadar mahkûm ve tutuklunun bulunduğu Çankırı Hapishânesi, hem sağlık şartlarının yeterli olmaması (*Düstûr*, h.1299: 735-736), hem de hapishânenin oldukça küçük olmasından dolayı hapishâne bitişiğinde bulunup askeriyeye terk edilen ahşap binanın, Çankırı Hapishânesine tahsis edilmesi (BOA, DH. MKT. 1967-70; 1969-105), ya da mahbûsîn için hastahâne olarak kullanılması talep edilmiştir (BOA, DH. MKT. 2009-82). Ayrıca bu tarihte hapishâneye ek hizmet binası olmak üzere, idâdi mektebinin yanında bir hapishâne hastahânesi inşası için de müracaat edilmiştir (BOA, DH. MKT. 2051-97).

Mevcut Çankırı Hapishânesinin bina sorunları devam ediyor olacak ki, sonraki yıllarda bu husus tekrar gündeme getirilmiştir. Bu cümleden olarak, Adliye Nezâretinden 23 Kasım 1897 (27 C 1315) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tezkirede⁴, Çankırı Hapishânesinin yedi sekiz koğuştan ibaret olup müdür ve gardiyan odaları ile kadınlara mahsus tevkifhânenin olmadığı (BOA, DH. MB. HPS. 45-24) ve belediye tabibi ile hastahânesinin de olmamasından dolayı mahkûmların tedavi edilemediği belirtilerek, eksiklerinin giderilmesi talebinde bulunulmuştur. Bunun üzerine 10 Mart 1898 (16 L 1315) tarihinde Adliye Nezâretine gönderilen tezkirede, gerekli incelemelerin yapılmasından sonra gereğinin yapılacağı bildirilmiştir (BOA, DH. TMIK. S.. 17-47).

Çankırı Hapishânesinde 1899 yılında yapılan keşif sonucuna göre, binanın bazı bölümlerinin yıkılacak derecede harap olduğu belirtilip, yeniden yapılacak bir koğuş ile bazı odalarının tamiri için livâ idâre meclisinden 9.070 kuruş talep edilmiştir. Ancak vilâyet muhasebesinin bütçesinde inşaat tahsisatı olmadığından, bu durumun padişaha arz edilmesi bildirilmiştir (BOA, DH. TMIK. S.. 25-23). Bu arada 22 Eylül 1899 tarihinde Anadolu Vilâyât-ı Şâhânesi Umûm Müfettişliği adına Çankırı'ya gelip adliye daireleri ile hapishâneyi teftiş eden yaver-i ekrem Şakir Paşa'nın raporuna göre, hapishâne mevkişi şehrin en çukur ve rutubetli bir mahallinde yer aldığından binanın altından bütün kasaba lağımının aktığı, ayrıca hapishânenin harap bir durumda olduğu ve mahkûmlara yetmeyecek derecede küçük olduğu belirtilmek suretiyle yeni bir hapishâne inşâ edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yeni hapishâne binası inşâsına dair yazışmaların devam ettiği sırada, mahbûsînün bir kısmının askeriye tarafından Reji idâresine kiralanın

⁴ Hükümetten alınan izin kağıdı (Devellioğlu, 2008: 1331).

askeri depoya taşınması teklifinde bulunulmuştur. Buna göre, deponun hapishâne avlusuna bağlı duvarından bir kapı açılarak alt ve üst katından yedi odanın cünha mahkûmları ile cinayet ve cünha sanıklarına, diğer kısımların ise cinayet mahkûmlarından cezalarının üçte ikisini tamamlayıp firar etmesi düşünülme-yen mahkûmlara tahsisi için izin istenmiştir. Bahsi geçen askeri deponun hapishâne ve tevkifhâne şekline dönüşümü için ihtiyaç duyulan 1.000 kuruşun tahsisi için Çankırı Mutasarrıflığı ile Kastamonu Vilâyetine başvuru yapılmıştır. Ayrıca hapishânenin mefruşat eksikliğinden dolayı gerekli miktarda hasır tedarik edilmesi ve 30 cinayet mahkûmunun çıplak denilecek bir halde bulunmaları nedeniyle kendilerine elbise verilmesi talep edilmiştir (BOA, DH. TMİK. S.. 27-20).

Adliye Nezareti tarafından 22 Temmuz 1900 (24 Ra 1318) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tezkirede, mevcut mahbûsünin barınmasına kafi olmayan Çankırı Hapishânesinin iki odasının yıkılacak derecede harap olmasından dolayı, içindeki mahbûsün diğer odalara nakledilmiştir. Ancak hem diğer odaların da iyi durumda olmaması hem de mahkûmların firarlarından korkulduğundan, yeni bir hapishâne binasının yapımının şart olduğu bildirilmektedir (BOA, DH. TMİK. S.. 31-1). Bununla birlikte, Dâhiliye Nezâreti tarafından 24 Nisan 1902 (11 Nisan 1318) tarihinde Tesri-i Muâmelât ve Islahât Komisyonuna gönderilen tezkirede, Çankırı Hapishânesinin içi oturulamayacak derecede iken meydana gelen depremle büsbütün harap olduğu belirtilip hapishânenin yeniden inşası için 233.461 kuruşun tahsis edilmesi istenmektedir (BOA, DH. TMİK. S.. 37-37). Ancak Islahât Komisyonu yaptığı incelemeler sonucu hazırladığı mazbataya göre, hapishânenin inşaat masrafı için hesaplanan toplam miktarın 307.920 kuruş 80 santim tuttuğunu ifade etmiştir (BOA, DH. TMİK. S.. 39-3; DH. MKT. 1215-77; DH. TMİK. S.. 71-32). Kastamonu'dan 15 Ağustos 1902 (10 Ca 1320) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, kış mevsiminde mahbûsünin şimdiki bulunduğu mahalde ikametleri mümkün olamayacağından, hapishâne inşasına bir an evvel izin verilmesi istenmektedir (BOA, DH. TMİK. S.. 39-57). Bunun üzerine, 29 Aralık 1903 (9 L 1321) tarihinde çıkan irâde-i seniyye ile inşaat masrafları için hesaplanan meblağın tahsisine izin verildiği belirtilmiştir (BOA, İ. DH. 1417-13).

1865 yılında gündeme gelen yeni hapishâne binası inşası süreci 1903 yılına kadar sürüncemede kalmakla birlikte, bu tarihten sonra da hapishânenin yeniden inşası için hem ihtiyaç duyulan meblağın ödeme planı hem de inşaatın başlaması hususlarında tartışmalar devam etmiştir. Yeni hapishâne inşası için farklı yıllarda düzenlenmiş üç keşif evrâkı vardır. Birincisi,

Hapishâne inşaatı için 1904 yılında livâ mühendisi Asbeki (السبكي) Ahmet Efendi tarafından tanzim edilen keşif evrâkı olup 327.120 kuruş masrafla inşaatla başlanabileceği belirtilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 37-19). Ancak tahsisat konusunda yaşanan gecikmelerden dolayı (BOA, DH. TMİK. S.. 72-6), 1907 yılına kadar inşaatla başlanamayıp Tesri-i Muâmelât ve Islahât Komisyonu tarafından 28 Aralık 1907 (23 Za 1325) tarihinde Kastamonu Vilâyetine gönderilen şukkada⁵, hapishâne inşaatının başlatılması emredilmiştir (BOA, DH. TMİK. S.. 71-15; 72-6). İkincisi, 1908 yılında livâ mühendisi Kemal Efendi tarafından hazırlanmış olmakla birlikte, Kemal Efendi'nin Çankırı'dan ayrılması üzerine rafa kaldırılmıştır (BOA, DH. MB. HPS. 37-19). Ancak bu dönemde, yeni hapishâne binası inşasına başlanmıştır (BOA, DH. MKT. 2614-81). Üçüncü keşif evrâkı ise 1910 yılında dönemin livâ mühendisi Aleksan Efendi tarafından önceki keşifnâmelerin ne asılları ne de örnekleri bulunamadığından hazırlanmıştır. Hazırlanan bu evrâka göre, 307.920 kuruşluk masrafla inşaatla devam edilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 37-19).

Hapishâne inşaatında bazı suistimallerin vukua geldiği hakkındaki ihbar üzerine, inceleme yapmak üzere memur edilen mühendis Hamit Efendi'nin hazırladığı 1 Temmuz 1912 (18 Haziran 1328) tarihli keşifnâmeye göre, hapishâne inşaatına 317.425 kuruşun sarf edildiği ve inşaatın tamamlanması için 45.793 kuruşa daha ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Ancak hem mâliyenin yeterli bütçe tahsis edememesi hem de inşaat mevsiminin geçtiğinden bahsedilerek, inşaatın tamamlanmasından vazgeçilmiştir. Durum böyle iken inşaatın keşif evrâkına ve inşaat kanunlarına aykırı bir şekilde inşa edildiğinin ihbar edilmesi ve inşaat sırasında bazı suistimallerin yaşandığının bildirilmesi üzerine olayın araştırılmasının istenmesi (BOA, DH. MB. HPS. 37-19), inşaat çalışmalarını akamete uğratmıştır.

Hapishâne inşaatındaki eksiklerin tamamlanması için yapılan ödemenin yetersizliğinden dolayı tamirat sorunu sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu cümleden olarak, 11 Nisan 1915 (29 Mart 1331) tarihinde Mâliye Nezâreti Heyet-i Fenniye Reisi Graves Efendi yaptığı incelemeler sonucunda, hapishâne inşaatının bitirilmesi için 45.900 kuruşun daha sarf edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (BOA, DH. MB. HPS. 58-42). Yine Mebâni-i Emiriyye ve Hapishâneler İdâresi Müdüriyeti tarafından yapılan incelemeler sonucunda, hapishâne kademhâne (tuvalet)'liklerinin harap olan lağım kapağı taşlarının değiştirilip içindeki lağımın boşaltılarak tekrar kapatılması için 1.254 kuruşa ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir (BOA, DH. MB. HPS.

⁵ Babîâli'den taşraya gönderilen küçük tezkere ya da yazılı belgelere şukka denir.

114-2). Bunun üzerine ihtiyaç duyulan meblağ, Dâhiliye Nezâretinden 6 Mayıs 1915 tarihinde gönderilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 58-53).

Kadın mahkûm ve tutuklular için ayrı bir hapishane bulunmadığından dolayı Dâhiliye Nezâretinden 7 Nisan 1915 tarihinde Adliye Nezâretine gönderilen tezkirede, Çankırı Hapishânesinde tutulan kadınların 25 kuruşluk kira bedeliyle uygun bir hâneye nakline izin verilmesi üzerine (BOA, DH. MB. HPS. 45-24), hapishânedeki kadınlar koğuşunda yapılacak tamirat masrafları şöyledir: 10 adet pencere demiri 1.260 kuruş, beş adet pencere için soba demiri 150 kuruş, koğuşun güney tarafında yapılacak iki adet pencere için 70 kuruş ve abdesthâne ile döşeme taşları için 90 kuruş olmak üzere toplam 1.570 kuruştur (BOA, DH. MB. HPS. 113-38).

İnşâ edilen yeni hapishâne binası kiralık olmayıp, mülkiyeti devlete aittir. Hapishâne kadınlara mahsus koğuş da mevcut olup 14 Aralık 1913 tarihinde erkek mahbûsîn 236, kadın mahbûsîn sekiz olmak üzere toplam 244 mahbûsîn mevcuttur. Hapishâne binasının toplam alanı 3.900 zira' olup bunun 1.872 zira'sı hapishâne binasının bulunduğu mahal, diğer kalan alan ise hapishâne bahçesi ve teneffüs alanıdır. Hapishâne binasına gardiyan odası, sabi (çocuk) koğuşu, gusülhâne ve çamaşırhâne de ilave edilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. M..., 10-25).

22 Nisan 1916 (9 Nisan 1332) tarihinde Çankırı Belediye Tabibi Ahmet Cemaleddin Efendi tarafından hazırlanan rapora göre, Çankırı Hapishânesi koğuşlarının eksikleri ve mahbûsîn'in yaşam şartları şöyle sıralanabilir (BOA, DH. MB. HPS. 11-36):

1. Hapishâne koğuşlarının kireçsiz olmasından dolayı mahkûmların sağlık sorunları yaşayabileceği düşünülerek, duvarların kireçlenmesi gerektiği belirtilmiştir.
2. Mahkûmların koğuşlarda içtikleri su bir küpün içinde bulunup her mahkûm aynı maşrapayla su içmekteydi. Bulaşıcı hastalıkların önlenmesi amacıyla küpün yüksek bir yere kaldırılıp altına bir musluk takmak suretiyle herkesin musluktan su alması önerisinde bulunulmuştur.
3. Abdesthânelere her gün sulandırılmış kireç dökülüp bol su ile yıkanmalıdır.
4. Mahkûmların saçlarında bulunan bitlerin imhası için, elbiselerinin kaynatılması, saç ve sakallarının sıfır makine ile kestirilmesi ve her hafta sıcak küllü su ile yıkattırılmaları gerekmektedir.

5. Hapishânenin hastane olarak kullanılan kısmında, ayakta tedavisi mümkün olabilen hastalar için yeterli miktarda ot ile doldurulmuş minderler bulundurulmalıdır.

Belediye tabibinin yukarıda hazırladığı rapordan başka, Kastamonu'dan 17 Mayıs 1916 (14 B 1334) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, Çankırı Hapishânesi sıvasının tamamlanması ve zeminin döşeme işlemleri için 9.624 kuruşluk ödeme yapılması istenmektedir. Bunun üzerine nezâretten 13 Haziran 1916 (31 Mayıs 1332) tarihinde gelen cevapta, hapishânenin tamirat masrafları için 9.510 kuruşun tahsis edildiği belirtilmektedir (BOA, DH. MB. HPS. 11-36). Son olarak Kastamonu'dan 10 Temmuz 1919 (10 Temmuz 1335) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahrirata göre, Çankırı Hapishânesinde yaşanacak firar olaylarını önlemek maksadıyla 6.590 kuruş tutan tuvaletlerin tamirat masraflarının gönderilmesi talep edilmiştir. Nezâretten 5 Ekim 1919 (5 T.evvel 1335) tarihinde gelen cevapta, talep edilen meblağın kabul edildiği ve tamirat sonunda hazırlanacak bir keşif evrâkının nezârete gönderilmesi bildirilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 16-28).

1.2. Firâr Olayları ve Nakil İşlemleri

Osmanlı Devleti, hapishânelerde yaşanan firar olaylarının önlenmesi amacıyla birtakım tedbirler almıştır. Mahkûm istatistikleri başlığı altında da bahsedeceğimiz üzere, firar olaylarının daha kısa sürede tespiti adına belirli aralıklarla gerçekleştirilen yoklama işlemleri sonunda yevmiye jurnalleri hazırlanıp taşradan merkeze gönderilmekteydi (BOA, A. MKT. MVL. 41-11; A.) MKT. UM. 72-99). Hapishânelerde yaşanan firar olaylarında çoğu zaman mahkûmların suç ortağı olarak görülen gardiyanların özel eğitime tabi tutulmak suretiyle yetiştirilmesine 1870'lerden sonra başlanmıştır (Adak, 2006: 82). Sadâret Dairesinden 21 Mayıs 1902 tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen bir tezkirede, hapishânelerin tanzim ve ıslahına dikkat edilmesi, mahbûsünün silah tedarik etmemesi ve firarları halinde kolay bir şekilde yakalanmaları için tek tip elbise giydirilmesine dair irâde çıktığı belirtilip gereğinin yapılması bildirilmiştir (BOA, DH. TMIK. S. 38-65). Çankırı Hapishânesinde yaşanan firari olaylarını ve çıkış nedenlerini sırasıyla şu şekilde açıklayabiliriz:

1. Osmanlı hapishânelerinin yapı olarak zayıflığı ve günümüz modern hapishânelerinde mevcut güvenlik ve idare sisteminden oldukça uzak olmaları, firar olaylarının yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Çankırı Hapishânesinde mevcudu 300'ü aşan mahkûm ve mevkûfin aralarında çıkan kavgalı neticesinde, 19 Nisan 1909 tarihinde hapishânenin iç kapılarını

kırıp dışarı çıkmak üzere iken jandarmanın silah kullanması üzerine olayın bastırıldığı ve silah kurşunlarından iki mahkûmun hafif derecede yaralandığı belirtilmiştir (BOA, DH. MKT. 2801-10).

2. Mahkûmların gardiyanlarla anlaşarak delici alet edinip duvarları delerek firar ettiklerine kayıtlarda rastlanmaktadır. Örneğin, Kastamonu'dan 26 Mart 1912 (13 Mart 1328) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen telgrafa göre, Çankırı Hapishânesindeki üç mevkuf, gardiyanlardan temin ettikleri delici aletlerle hapishâne duvarını delip firar etmişlerdir. Yapılan aramalar sonucunda birisinin ismi Alişan olmak üzere iki firarinin yakalandığı bildirilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 101-8).

3. Hapishâne idaresi ya da gardiyanlardan başka yerel yöneticilerin ihmali yüzünden de firar olayları yaşanabilmekteydi. Çankırı'dan 30 Mayıs 1913 (17 Mayıs 1329) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen telgrafta, Çankırı Mutasarrıfının mahkûmlara bir takım haklar verip dikkatsiz davranmasından dolayı canilerin kaçtığı belirtilmektedir (BOA, DH. MTV. 18-85). Yapılan aramalar sonucunda firar eden canilerden 15 seneye mahkûm olan Çerkeşli Şevket yakalanmıştır (BOA, DH. MB. HPS. 8-71).

4. Mahkûmların başka bir hapishâneye nakilleri sırasında firar ettikleri bilinmektedir. Buna göre, Kastamonu'dan 26 Ağustos 1913 (23 N 1331) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, Çankırı Hapishânesindeki bazı uygunsuz hareketlerinden dolayı merkez vilâyet hapishânesine nakledilen Koçhisar Nahiyesinin Kızan Köyünden katil Cemil'in sonradan zorunlu olarak Sinop Hapishânesine nakledildiği sırada firar ettiği ve yapılan takip sonucunda altı ay hapis cezasına mahkûm arkadaşı Çörekçiler Köyünden Kâmil ile birlikte yakalandığı bildirilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 148-78).

5. Çankırı Hapishânesinde yaşanan firar olaylarında sadece mahkûmların değil askerlerin de bu olaylara karışarak firar ettikleri anlaşılmaktadır. Örneğin, Kastamonu'dan 14 Temmuz 1913 (9 Ş 1331) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, 15 seneye mahkûm edilen Çankırı Hapishânesi firarilerinden Yusuf ile firari askerlerden Eyüp oğlu Rıza ve Hasan oğlu Ahmet'in takibine jandarma efradından Osman ile Akçekise Köyü muhtarı Bilal memur edilmiştir. Takibat sırasında Yusuf ile Rıza bulunmakla birlikte, çıkan çatışmada kaçmayı başarmışlardır (BOA, DH. MB. HPS. 148-85).

Hapishâneler Nizâmnamesinin 8. maddesi gereğince mahkûmların buldukları mahalden başka bir hapishâneye nakli işlemleriyle Adliye Nezâreti ilgilenmekteydi (BOA, DH. MB. HPS. 106-16).

Hapishânelerdeki yoğunluğun azaltılmasına yönelik olarak mahkûmlar başka hapishânelere nakledilirdi. Bu bağlamda, Kastamonu'dan 16 Ocak 1913 (7 S 1331) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, Bolu Hapishânesindeki yoğunluktan dolayı Temyiz Mahkemesinin onayı ve Adliye Nezâretinin de uygun görmesi üzerine dört mahkûm Çankırı Hapishânesine nakledilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 104-32).

Siyasi suçluların Çankırı Hapishânesinde tutulmamasına dikkat edilmiştir. Örneğin, Dâhiliye Nezâretinden 27 Ağustos 1914 (5 L 1332) tarihinde Sinop Mutasarrıflığına gönderilen şukkada, siyasi nedenler dışında tutulan mahkûmların Çankırı Hapishânesine nakledilmesi gerektiği belirtilip, neticenin bildirilmesi istenmiştir (BOA, DH. ŞFR. 44-106). Kastamonu Vilâyetine 30 Ağustos 1914 (8 L 1332) tarihinde gönderilen bir başka şukkada, siyasi suçluların askerlik hizmetini yerine getirmek için tecilli olarak Çankırı'ya gitmesine izin verilebileceği bildirilmektedir (BOA, DH. ŞFR. 44-134).

1.3. Mahkûm İstatistikleri

Dâhiliye Nezâreti'ne bağlı olarak görev yapan “Mebâni-i Emiriyye ve Hapishâneler İdâresi”, 1911 yılında bütün hapishâne ve tevkifhânelerden vukuat ve yoklama defterlerinin düzenli olarak tutulmasını ve kendilerine gönderilmesini istemiştir. Mevcut hapishâne ve tevkifhânelerden gelecek defterlerden elde edilecek bilgiler doğrultusunda umûmi istatistik cetvellerinin oluşturulması planlanıp bahsi geçen istatistik cetvellerini basmak üzere Ticaret ve Nafia Nezâreti görevlendirilmiştir.

Hapishâne ve tevkifhâne idâreleri tarafından her dört ayda bir hazırlanıp Dâhiliye Nezâretine gönderilen yoklama cetvelleri, suç türlerine göre kadın ve erkek mahkûmîn ve mevkûfinin sayılarını içermektedir. Bu başlık altında Çankırı Hapishânesinde mevcut kadın ve erkek mahkûm ve mevkûfinin işledikleri suçların istatistiki bilgileri ele alınacaktır.

Tablo 1**Çankırı Hapishânesinin 14 Mart 1915 Tarihli Yoklama Cetveli**

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	189	2	191	37	2	39
Cünha	69	10	79	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	258	12	270	37	2	39

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 20-68.

Tablo 1’de belirtilen istatistiki bilgiler, 1914 Kasım, Aralık ve 1915 Ocak ve Şubat aylarına aittir. Tabloya göre, en çok işlenen suç türü cinayet olup bu suç türünde hüküm giymiş ve tutuklu kadın sayısı ikişer adet iken, adam yaralama suçundan hükümlü kadın sayısı 10’dur. Hapishânedeki toplam sayı 309 olup bunun mahkûm sayısı 270 iken tutuklu sayısı 39’dur.

Tablo 2**Çankırı Hapishânesinin 14 Temmuz 1915 Tarihli Yoklama Cetveli**

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	81	0	81	42	6	48
Cünha	44	4	48	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	125	4	129	42	6	48

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 155-14.

Tablo 2’de belirtilen istatistiki bilgiler 1915 yılının Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarına aittir. Buna göre, mahkûm ve mevkuf arasında en çok işlenen suç türünün cinayet olduğunu ve adı geçen suç türünde hüküm giymiş kadın mahkûm olmamakla birlikte tutuklu durumunda olan altı kadın mevkuf mevcuttur. Önceki yoklama cetveline göre, Birinci Dünya Savaşının devam etmesi nedeniyle gönüllü asker olarak orduya katılmak isteyen erkek mahkûmların savaşa dâhil olması nedeniyle erkek mahkûm sayısında yarı yarıya bir düşüş yaşandığı düşünülmektedir.

Tablo 3**Çankırı Hapishânesinin 14 Kasım 1915 Tarihli Yoklama Cetveli**

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	81	1	82	40	4	44
Cünha	43	11	54	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	124	12	136	40	4	44

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 156-33.

Tablo 3’de belirtilen istatistiki bilgiler 1915 yılı Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarına aittir. Önceki yoklama cetveline göre, erkek mahkûm ve tutuklu sayısında ciddi bir değişiklik olmamakla birlikte, adam yaralama suçundan hüküm giymiş kadın mahkûm sayısı 11’e yükselmiştir.

Tablo 4**1917 yılında Çankırı Hapishânesinde Mevcut 18 Yaşından Küçük Mahkûmîni Gösteren Cetvel**

Mahkûmînin Adedi ve Cinsi		Mahkûmiyet Süresinden Geriye Kalan			Mahkûmiyet Süresi		
Erkek	Kadın	Gün	Ay	Yıl	Gün	Ay	Yıl
1	0	0	3	2	0	0	3
1	0	0	0	1	15	10	1
1	0	0	2	0	0	6	1
1	0	22	0	0	0	9	0
1	0	15	7	0	0	6	1

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 158-57.

Tablo 4’e göre, Çankırı Hapishânesinde 18 yaşından küçük beş erkek mahkûm olup mahkûmiyet süreleri bir ile üç yıl arasındadır. 18 yaşından küçük olan mahkûmlarla ilgili istatistik cetvellerinin düzenlenmesindeki amaç, genç yaş grubunun suç oranlarını tespit edip çocuk mahkûmların hapis ve terbiyesine yönelik islahhânelerin açılmasını sağlamaktır (Şen, 2007: 149).

Tablo 5**Haziran 1917 Yılında Çankırı Hapishânesinde Mevcut Mahbûsînin İşlemiş Oldukları Ceza Türlerini Gösteren Cetvel**

	Toplam	Dininden Dolayı Mahkûm Mahbûsîn		Cünha ve Kabahatten Dolayı Mahkûm Mahbûsîn		Cinayetle Mahkûm Mahbûsîn	
		E	K	E	K	E	K
Haziran Ayı Başında Mevcut Mahbûsîn	63	0	0	17	3	36	7
Haziran Sonuna Kadar Gelen Mahbûsîn	12	0	0	9	0	3	0
Toplam	75	0	0	26	3	39	7
Haziran Başından Sonuna Kadar Tahliye Edilen Mahbûsîn	7	0	0	4	1	2	0
Toplam	68	0	0	22	2	37	7

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 29-7.

Tablo 5'e göre, Çankırı Hapishânesinde Haziran 1917 yılında mevcut mahkûm sayısı 68'dir. Önceki mahkûm istatistik cetvellerinde belirtilen mahkûm sayılarına nazaran yarı yarıya bir düşüş olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, mahkûm sayısında görülen azalmada mahkûmların Birinci Dünya Savaşının devam etmesi nedeniyle gönüllü asker olarak savaşa dâhil olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca tabloya göre, dininden dolayı tutuklu mahbûsînin olmayışı, devletin ahaliye din farkı gözetmeksizin eşit muamelede bulunduğu ve hoşgörü anlayışının hakim olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 6**1916 ve 1917 Yıllarının Bazı Aylarında Çankırı Hapishânesinde Mevcut Mevkûfnin Davalarının Görüldüğü Mahkeme Türleri**

	Divân-ı Harb ⁶		Heyet-i İşhâdiye ⁷		Cünha Mahkeme ⁸		Cinayet Mahkemesi	
	E	K	E	K	E	K	E	K
1916 Senesi Marttan İtibaren	0	0	0	0	0	0	0	0
1916 Senesi Nisandan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	0
1916 Senesi Mayıstan İtibaren	0	0	0	0	0	0	1	0
1916 Senesi Hazirandan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	0
1916 Senesi Ağustostan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	0
1916 Senesi Eylülünden İtibaren	0	0	0	0	0	0	0	0
1916 Senesi Ekimden İtibaren	0	0	2	0	0	0	1	2
1916 Senesi Kasımdan İtibaren	0	0	4	1	0	0	7	1
1917 Senesi Şubattan İtibaren	0	0	1	0	0	0	20	1
Toplam	0	0	7	1	0	0	38	4

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 29-7.

Tablo 6'ya göre, Çankırı Hapishânesinde Şubat 1917 yılına gelindiğinde mevcut mevkûf sayısı 50 olup toplam kadın tutuklu sayısı beş'dir. Önceki istatistik cetvellerinde belirtilen mevcut mevkûf sayısına nazaran bir artış görülmektedir. Ayrıca davası görülen tutukluların büyük bir kısmı cinayet suçundan yargılanmaktadır.

⁶ Askeri Mahkeme (Devellioğlu, 2008: 223).

⁷ Şahitler Kurulu.

⁸ Küçük Suçlar Mahkemesi.

Tablo 7**Ekim 1917 Yılında Çankırı Hapishânesinde Mevcut Mahbûsînin İşlemiş Oldukları Ceza Türlerini Gösteren Cetvel**

	Toplam	Dininden Dolayı Mahkûm Mahbûsîn		Cünha ve Kabahatla Mahkûm Mahbûsîn		Cinayetle Mahkûm Mahbûsîn	
		E	K	E	K	E	K
Ekim Başında Mevcut Mahbûsîn	45	0	0	10	0	32	3
Ekim Sonuna Kadar Gelen Mahbûsîn	10	0	0	6	4	0	0
Toplam	55	0	0	16	4	32	3
Ekim Ayında Tahliye Edilen Mahbûsîn	10	0	0	6	4	0	0
Toplam	45	0	0	10	0	32	3

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 32-51.

Tablo 7'ye göre, Çankırı Hapishânesinde Ekim 1918 yılında mevcut mahkûm sayısı 45 olup önceki mahkûm istatistik cetvellerine nazaran mahkûm sayısı en düşük seviyededir. Tabloya göre, mahkûmların dörtte üçü cinayet suçundan hüküm giymiştir. Nisan 1917 tarihli bir kayda göre, Çankırı Hapishânesinde erkek 81, kadın 19 ve 18 yaşından küçük altı olmak üzere toplam 106 mevkûfîn mevcuttur (BOA, DH. MB. HPS. M... 28-11).

Tablo 8**1916 ve 1917 Yıllarının Bazı Aylarında Çankırı Hapishânesinde Mevcut Mevkûfîn Davalarının Görüldüğü Mahkeme Türleri**

	Diyân-ı Harb		Dâire-i İstintâk		Cünha Mahkemesi		Cinayet Mahkemesi	
	E	K	E	K	E	K	E	K
1917 Senesi Nisandan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	2
1917 Senesi Mayıstan İtibaren	0	0	0	0	0	0	6	1
1917 Senesi Hazirandan İtibaren	0	0	0	0	0	0	20	0
1917 Senesi								

Temmuzdan İtibaren	0	0	3	0	0	0	3	0
1917 Senesi Ağustostan İtibaren	1	0	0	0	0	0	3	0
1917 Senesi Eylülünden İtibaren	0	0	1	0	0	0	1	1
333 senesi Ekimden İtibaren	0	0	1	1	0	0	3	0
1917 Senesi Kasımdan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	0
1917 Senesi Aralıktan İtibaren	0	0	0	0	0	0	1	0
1918 Senesi Şubattan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	0
Toplam	1	0	5	1	0	0	46	4

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 32-51.

Tablo 8'e göre, Çankırı Hapishânesinde Şubat 1918 yılına gelindiğinde mevcut mevkûf sayısı 57 olup toplam kadın tutuklu sayısı beş'dir. Önceki istatistik cetvellerinde belirtilen mevcut mevkûf sayısına nazaran bir artış görülmektedir. Ayrıca davası görülen tutukluların büyük bir kısmı cinayet suçundan yargılanmaktadır.

Tablo 9

Çankırı Hapishânesinin 7 Nisan 1918 Tarihli Yoklama Cetveli

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	36	4	40	43	1	44
Cünha	11	1	12	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	47	5	52	43	1	44

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 33-115.

Tablo 9'da belirtilen istatistiki bilgiler 1917 yılının Ekim, Kasım, Aralık ve 1918 Ocak aylarına aittir. Tabloya göre, mahkûm ve mevkûflar arasında en çok işlenen suç türünün diğer istatistik cetvellerinde de görüldüğü üzere cinayet suçu olduğu ganlaşılmaktadır. Tablo 7'de Ekim ayında cinayet suçundan hüküm giymiş erkek mahkûm sayısı 32 ve kadın mahkûm sayısı üç olarak kayıtlı iken, tablo 9'a göre erkek mahkûm dört ve kadın mahkûm sayısı da bir artmıştır.

Tablo 10**Çankırı Hapishânesinin 21 Mayıs 1918 Tarihli Yoklama Cetveli**

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	34	4	40	44	8	52
Cünha	17	2	12	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	51	6	57	44	8	52

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 33-115.

Tablo 10’da belirtilen istatistiki bilgiler 1918 yılının Ocak, Şubat, Mart ve Nisan aylarına aittir. Tablo 9’deki yoklama cetveline nazaran, cinayet suçundan hüküm giymiş erkek mahkûm sayısı azalmışken, aynı suç türünde tutuklu kadın bir’den sekize yükselmiş, cünha suçundan da hem erkek hem de kadın mahkûm sayısı artmıştır.

Tablo 11**Çankırı Hapishânesinin 20 Temmuz 1918 Tarihli Yoklama Cetveli**

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	37	4	41	45	4	49
Cünha	16	5	21	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	53	9	62	45	4	49

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 161-38.

Tablo 11’de belirtilen istatistiki bilgiler, tablo 10’deki yoklama cetvelinin düzeltilmiş şeklidir. Yeni düzenlenmiş yoklama cetveline göre, cinayet suçundan hüküm giymiş erkek mahkûm sayısı azalmış iken aynı suç türünde tutuklu kadın sayısı yarı yarıya azalmıştır. Ayrıca adam yaralama suçundan kadın mahkûm sayısı beşe yükselmiştir.

Tablo 12**1919 yılında Çankırı Hapishânesinde Mevcut Mevkûfünin Davalarının Görüldüğü Mahkeme Türleri**

Divân-ı Harb		Dâire-i İstintâk		Heyet-i İşhâdiye		Cünha Mahkemesi		Cinayet Mahkeme		
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
0	0	8	0	19	1	8	1	65	3	105

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 162-54.

Tablo 12'ye göre, Çankırı Hapishânesinde Ekim 1919 yılına gelindiğinde mevcut mevkûf sayısı 105 olup toplam kadın tutuklu sayısı beş'dir. Mevkûfün sayısının Tablo 11'de belirtilen mevcut mevkuf sayısına nazaran iki katından fazla arttığı dikkat çekmektedir. Mevkûfün sayısının bahsedilen oranda artmasında, Birinci Dünya Savaşının sona ererek gönüllü askere gitme usulünün ortadan kalkmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca davası görülen tutukluların büyük bir kısmı cinayet suçundan yargılanmaktadır.

Tablo 13**Çankırı Hapishânesinin 2 Kasım 1919 Tarihli Yoklama Cetveli**

Cinayetle Mahkûm Mahbûsîn		Cünha ve Kabahatla Mahkûm Mahbûsîn		
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Toplam
19	0	5	3	27

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 162-54.

Tablo 13'de belirtilen istatistiki bilgiler 1919 yılının Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarına aittir. Tablo 11'deki yoklama cetveline nazaran, hem cinayet suçundan hüküm giymiş erkek mahkûm sayısı yarı yarıya azalmış hem de adam yaralama ve diğer suçlardan dolayı hüküm giymiş erkek mahkûm sayısı üçte iki oranında azalmıştır. Bu arada kadın mahkûm sayısı da üçe inmiştir.

2. Çankırı Nisa (Kadın) Hapishânesi

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren kadın mahkûmlar, erkek mahkûmlardan ayrı mekânlarda tutulmakla birlikte, kadınlar için ayrı bir kadın hapishânesi 1912 yılına kadar kurulmamıştır (Kurtulgan, 2016: 152;

Şen, 2007: 157). Ancak bu tarihten önce kadın mahkûmlar cezalarını, mahalle imamının gözetiminde kadın hapis-hânesi anlamına gelen “İmam evi”nde veya kendileri için kiralanmış evlerde çekmekteydiler (Adak, 2006: 61). Kadın mahkûmlar için kiralanacak evlerin tespiti, mahalli yönetim tarafından yapılmakta olup genellikle güvenilir kadınların evleri ücret mukabilinde kadın hapis-hânesi olarak kullanılmaktaydı (Tekin, 2010: 91). Buna göre, Kastamonu’dan 20 Aralık 1914 (2 S 1333) tarihimde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, Çankırı’nın uygun bir mahallinde 50 kuruşa kiralanacak yerin aylık kira bedelinin vilâyet muhasebesince ödenmesi için izin istenmiştir. Ancak cevaben gelen şukkada, evvela kiralanacak mahalle dair gerekli incelemelerin yapılması gerektiğinden bahsedilmektedir (BOA, DH. MB. HPS. 44-45). Bunun üzerine Kastamonu’dan 29 Mart 1915 (13 Ca 1333) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen bir başka tahriratta, alınan sağlık tedbirlerine rağmen tifo salgın hastalığının zuhur etmesinden dolayı hem hastalığın yayılmasını önlemek, hem de kadınlar koğuşunun darlığından dolayı kadın mahkûmların uygun bir yere nakli adına, Çankırı’nın başka bir mahallinde 25 kuruş kira bedeliyle bir hânenin kiralandığı belirtilip nakil işlemine izin verilmesi istenmiştir. Neticede, kadın mahkûm ve tutukluların 25 kuruşluk kira bedeliyle bir hâneye nakline izin verilip mahkûmlardan hafif cezalı olanların tahliye edilmesi bildirilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 45-24). Bununla birlikte Hapishâneler İdâresi Müdüriyeti, 28 Mart 1916 tarihinde kadınlar hapis-hânesinin yeni mahalli için 23 kuruş 30 para tahsisi uygun gördüğünü ve yapılacak tamirat işleri için de 2.834 kuruş ödeme yapılacağını bildirmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 45-36).

Osmanlı Devleti’nde kadın hapis-hânesinde çalışan kadın gardiyanlar, erkek hapis-hânesinde çalışan erkek gardiyanlara nazaran üç veya dört katı daha az maaş almaktaydılar (Babanınoğlu, 2020: 188). Ancak maaş eşitsizliğinin kaynağı gardiyanların kadın olmasında değil, zira kadın hapis-hânesinde görevli erkek gardiyanlar da benzer maaşı almaktaydı. Örneğin, Kastamonu’dan 16 Mart 1916 (11 Ca 1334) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, Çankırı Nisa Hapishânesi gardiyanı Ahmet Hamdi Efendi 70 kuruş maaş alır iken, erkek mahkûmlar koğuşunda çalışan gardiyanların 200 kuruş maaş aldığı belirtilip Ahmet Hamdi Efendi’nin de maaşının 200 kuruşa yükseltilmesi talep edilmektedir (BOA, DH. MB. HPS. 92-10).

Çankırı Kadın Hapishânesinde Ocak 1917 yılında 19 kadın mahkûm mevcut olup müdürü Mustafa Efendi’dir (BOA, DH. MB. HPS. M... 28-11).

Osmanlı Devleti’nde mahkûmların affedilerek hapisten çıkmaları, padişahın irâdesiyle gerçekleşmekteydi. Buna göre, cinayet suçundan dolayı 20

Temmuz 1889 (22 Za 1306) tarihinde tutuklanıp 15 seneye mahkûm edilen Şerife Hanım'ın tedavisi mümkün olmayan hastalığından ve 50 yaşın üstünde olmasından dolayı affedilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine, 6 Aralık 1896 tarihinde çıkan irâde-i seniyye ile Şerife Hanım'ın affedildiği bildirilmiştir (BOA, BEO. 879-65855).

Sonuç

Çankırı'da modernleşmenin bir gereği olarak bayındırlık alanında yapılan hizmetlerden birisi olan Çankırı Hapishânesinin ne zaman inşâ edildiği bilinmemekle birlikte, en erken 1865 tarihli bir irâde-i seniyye'de adı geçen hapishâneye rastlanmaktadır. Ancak 1890'lı yıllara kadar bu hapishâneye dair bir kayıt mevcut değildir. 1892 yılında 180 kadar olan mahkûm ve tutuklunun bulunduğu Çankırı Hapishânesinde hem sağlık şartlarının yeterli olmaması hem de hapishânenin oldukça küçük olmasından dolayı yeni bir hapishâne binasının inşası planlanmıştır. Ancak Çankırı Hapishânesinin yeniden inşası için hem ihtiyaç duyulan meblağın ödeme planı hem de inşaatın başlaması konularında yaşanan tartışmalar 1908 yılına kadar sürmüştür. İnşasına 1908 yılında başlanılan ve kadınlara mahsus koğuşun da ilave edildiği yeni hapishâne binasının eksiklerinin tamamlanması ve diğer tamirat işlemleri, 1919 yılına kadar takip edilebilmektedir.

Hapishânelerde yaşanan firar olaylarının önlenmesi amacıyla 1911 yılından itibaren bütün hapishâne ve tevkifhânelerde her dört ayda bir vukuat ve yoklama defterleri düzenli olarak tutulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Çankırı Hapishânesinde de tutulan bu yoklama cetvelleri sayesinde, 1915-1919 yılları arasında suç türlerine göre erkek ve kadın mahkûm ve mevkûfinin sayıları ile işledikleri suçların istatistiki bilgileri tespit edilmiştir. Buna göre, en yüksek mahkûm sayısı 270 olup bu sayı 1914 Kasım, Aralık ve 1915 Ocak ve Şubat aylarında, en düşük mahkûm sayısı ise 27 olup 1919 yılının Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında kayıta geçirilmiştir. 1915-1919 yılları arasında tespit edilen toplam kadın mahkûm sayısı 73, 1917 yılında tespit edilen 18 yaşından küçük mahkûm sayısı ise beş erkektir. Kadın mahkûm ve mevkûf sayısı her dönem erkek oranından daha düşük olmuştur.

Çankırı Hapishânesinde firar olaylarının yaşanmasında tespit edilen bazı nedenler şunlardır: hapishâne binasının yapı olarak zayıflığı, mahkûmların gardiyanlarla anlaşma yapması, hapishâne idaresi ya da yerel yöneticilerin ihmali ve mahkûmların başka bir hapishâneye nakli sırasında firar etmeleridir. Siyasi suçluların Çankırı Hapishânesinde tutulmamasına özen gösterilmiştir.

S. AKTÜRK

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 328-351 (Atıf için/To cite).

Osmanlı Devleti'nde kadın mahkûmlara mahsus hapis-hâneler, 1912 yılından itibaren açılmaya başlamıştır. Bu bağlamda, Çankırı'da da 1915 yılında kiralanan bir hânedeki kadın hapis-hânesi açılmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âli Evrâk Odası (BEO): 879-65855.

Dâhiliye Mebâni-i Emîriyye ve Hapishâneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS): 45-24; 37-19; 58-42; 114-2; 58-53; 45-24; 113-38; 11-36; 16-28; 101-8; 8-71; 148-78; 148-85; 106-16; 104-32; 155-14; 156-33; 158-57; 161-38; 162-54; 44-45; 45-36; 92-10.

Dâhiliye Mebâni-i Emîriyye ve Hapishâneler Müdüriyet Müteferrik Evrâk (DH. MB. HPS. M.): 10-25; 20-68; 29-7; 32-51; 28-11; 33-115.

Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelat Komisyonu Islahat (DH. TMİK. S.): 17-47; 25-23; 27-20; 31-1; 37-37; 39-3; 71-32; 39-57; 72-6; 71-15; 38-65.

Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemî (DH. MKT): 1215-77; 2614-81; 2801-10.

Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemî (DH. MKT): . 1967-70; 1969-105; 2009-82; 2051-97.

Dâhiliye Nezâreti Mütenevvia Kısmı (DH. MTV): 18-85.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî (DH. ŞFR): 44-106; 44-134.

İrade Meclis-i Vâlâ (İ. MVL): 534-23969.

İrade-i Dâhiliye (İ. DH): 826-66585; 1417-13.

Meclis-i Vâlâ (MVL): 706-54.

Sadâret Mektubi Kalemî Meclis-i Vâlâ (A.) MKT. MVL): 41-11.

Sadâret Mektubi Kalemî Umûm Vilâyet Yazışmaları (A.) MKT. UM): 72-99.

Düstûr, 1. Tertip, c. 4.

Araştırma Eserler

- Aydın, M. A. (1993). “Ceza (Osmanlı Ceza Hukuku)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c: 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 478-482.
- Adak, U. (2006). *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilâyeti’ndeki Hapishâneler*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisâns Tezi, İzmir.
- Babanınoğlu, Y. (2020). “Osmanlı Devleti’nde Kadın Gardiyanlar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 183-191.
- Bozkurt, G. (1996). *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (1997). “Hapis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c: 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 54-64.
- Çiçen, A. (2010). *II. Meşrutiyet Dönemi Cezaevi İslahatı*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisâns Tezi, Afyonkarahisar.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Akaydın Kitabevi.
- Gönüllü, A. R. (2011). “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Isparta Hapishânesi (1867-1920)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 349-392.
- Kurtulgan, K. (2016). “Arşiv Belgeleri Işığında Konya Vilayeti Hapishanelerine Bir Bakış (1910-1922)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 147-169.
- Mumcu, A. ve Üçok C. (1987). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Sofuoğlu, E. (2005). “Osmanlı Hapishânesinde İslah ve Firar Teşebbüsleri”. *Hapishâne Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şen, Ö. (2007). *Osmanlı’da Mahkûm Olmak Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishâneler*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tekin, S. (2010). “Osmanlı’da Kadın ve Kadın Hapishâneleri”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29(47), 83-102.

S. AKTÜRK

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 328-351 (Atıf için/To cite).

Yıldız, G. (2012). *Mapusâne Osmanlı Hapishânelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.